

האם המלחמה הארוכה בעזה הנה ביטוי לתפיסת ביטחון חדשה או מימוש שגוי של תפיסה קיימת? – אל"ם (מיל') גור ליש

אל"ם (מיל') גור ליש, רמ"ח תכנון המערכה בחיל האוויר וראש חטיבת תפיסת הביטחון במטה לביטחון לאומי לשעבר.

תקציר

בעקבות אסון ה-7.10 עומדת תפיסת הביטחון של ישראל בפני ביקורת קשה. בעיקר מותקפים המושגים 'הכלה' ו'סבב' ועולה קרנם של ה'הכרעה' ושל 'הניצחון המוחלט'. המאמר בחן את תפיסת הביטחון הקלאסית של ישראל בהקשר המלחמה האחרונה ואת השאלה האם באמת נדרשת תפיסת ביטחון חדשה או שמא הכישלון ב-7.10 נבע ממימוש שגוי של התפיסה ואינו מעיד על כשל מובנה. מסקנת המאמר היא שאין זה נכון להחליף את התפיסה של מלחמות קצרות בעלות הישגים מוגבלים, בניסיון (חסר סיכוי) להגיע לניצחון מוחלט שלאחריו לא יהיו עוד איומים ביטחוניים על ישראל. בסיום ננסה לברר מה גבול האחריות על אופן ניהול המלחמה בין צה"ל והדרג המדיני.

מבוא

אסון ה-7.10 גרם לשידוד בחשיבה האסטרטגית בישראל בכלל ובצה"ל בפרט. בעקבות מתקפת חמאס נשמעו קולות רבים שקוראים לעדכון תפיסת הביטחון שאפשרה, כך על פי המבקרים, את מתקפת הפתע של חמאס ואת תוצאותיה הנוראות ב-7.10.

כל מבקר וזווית הראייה שאותה הוא מביא עימו, אבל כחוט השני עוברת הטענה ולפיה תפיסת הביטחון הקלאסית של ישראל אפשרה את התעצמות חמאס, והתעצמות זאת היא שהובילה לאסון ה-7.10.

לפני שנצלול לתוך תפיסת הביטחון, נברר למה משמשת תפיסת ביטחון. תפיסת הביטחון כפי שעולה משמה אמורה להכיל את העקרונות שבעזרתם מתמודדת ישראל עם אתגרי הביטחון שלה. תפיסה איננה אסטרטגיה, ולכן לא ניתן לצפות ממנה שתגדיר בדיוק את התוכנית להתמודדות עם בעיה ביטחונית קונקרטית, אבל סביר שהיא תציג את הכיוון הכללי שאותו בוחרת ישראל בדרך כלל בבואה להתמודד עם מצב ביטחוני נתון. התפיסה אמורה לכלול את כל הכלים שיש בידי ישראל ושיכולים להשפיע על מצבה הביטחוני. בכלל זה ישנם כלים שאינם צבאיים. ברור שכלכלה ולכידות חברתית, לדוגמה, משפיעים על הביטחון הלאומי. הגדרת גבולות תפיסת הביטחון בהקשר הזה – תפיסה רחבה או צרה (שכוללת רק מאמצים צבאיים וביטחוניים) חורגת מגבולות המאמר הזה. המשך הניתוח מתייחס בעיקר לתפיסה הביטחונית הצרה לא בגלל שהיא החשובה אלא בגלל היקף הניתוח שמוצג כאן.

לישראל כידוע אין תפיסת ביטחון מוגדרת ומוסכמת, כך שכשבאים לבקר את התפיסה צריך ראשית לנסות ולתאר אותה (ב'ישראל', 2013). הראשון להבנות את תפיסת הביטחון של ישראל היה בן גוריון. תפיסת הביטחון של בן גוריון כשלעצמה, שעיקריה מתוארים בדרך כלל ב"שילוש הקדוש" – הרתעה, התרעה, הכרעה – אחראית לדעתי לתקלה הגדולה ביותר בשיח הביטחוני ברמה האופרטיבית בישראל. שיח ששם לו במוקד את מושג ההכרעה. המחשבה שנגזרת מהשימוש הרווח במושג ההכרעה ולפיה ניתן להכריע אויבים, ואולי אפילו שכך היה מקובל בראשית המדינה – מעוות לדעתי את הדיון.

נחזור להכרעה בהמשך וראשית נתמקד באופן שבו מימשה ישראל את תפיסת הביטחון שלה בעשרות השנים האחרונות. מאחר ואין תפיסת ביטחון פורמלית, ניתן לנסות לתאר את התפיסה הנגלית. בתפקידי כראש חטיבת תפיסת הביטחון במטה לביטחון לאומי ניסיתי לתאר את תפיסת הביטחון של ישראל בפועל לפני כעשור (ליש, 2015). ישראל ניסתה לאורך כל השנים, עד סתיו 2023, ליצור לעצמה תקופות שגרה שכללו אמנם רמה מסוימת של אלימות כנגדה, על מנת להתפתח בתחום האזרחי ולהכין את הצבא למלחמה (או למבצע) שלבטח יגיע, והגיע כל כמה שנים. הבסיס לגישה הזאת, שאחרי ה-7.10 כונתה תפיסת הכלה או תפיסת הסבבים, היא ההבנה ש"לישראל לא

יכול להיות קרב אחרון". חוסר הסימטריה שלנו במרחב לא מאפשר לישראל לכפות בכוח על אויביה את סיום הסכסוך, ומאחר ואין ביכולתה לתחזק באופן רציף צבא בגודל שנדרש לה למלחמה, ישראל מנסה לקצר מלחמות ולהאריך את התקופות שביניהן – תקופות השגרה. כך שתפיסת הביטחון של ישראל בנויה על שני מצבי יסוד – מצב מלחמה שאותו יש לקצר, ומצב שגרה שאותו יש להאריך. בהקשר הזה נדגיש שהשילוש של בן-גוריון התייחס רק למצב המלחמה – הרתעה מפני מלחמה, התרעה על מלחמה והכרעה – כמנגנון סיום לקיצור מלחמות.

צה"ל כשל בהגנה על יישובי העוטף ב-7.10. בעקבות הכישלון ניתן להתייחס בין היתר לשתי טענות יסודיות שקשורות לגישה הביטחונית. הראשונה, שישראל אפשרה לחמאס להתעצם ולהתאמן לקראת מתקפת הפתע שלו, זוהי טענה לגבי אופן ניהול תקופת השגרה. טענה שנייה יכולה להיות שישראל נמנעת מלהכריע במלחמותיה ולכן הסבבים עם חמאס ממשיכים וממשיכים. טענה זאת מתייחסת לאופן ניהול המלחמות של ישראל. האם ישראל שגתה כשביססה תפיסת ביטחון שכוללת תקופות שגרה שכוללות גם אלימות כנגדה, וגם התעצמות של אויביה?

כאמור, בן-גוריון לא ניסח את תפיסת הביטחון לשגרה (אם כי ודאי היה קורא לה תפיסת הביטחון לבט"ש). אבל כן הבין שעל ישראל להתבסס על צבא מילואים גדול שניתן יהיה לגייס אותו במקרה של מלחמה. יותר מכך, מאחר ובמלחמת העצמאות, היווה הכוח הלוחם חלק גדול ומרכזי מהמשק הישראלי, בן-גוריון הבין שישראל חייבת תקופות ללא מלחמה, שבהן הצבא אינו מגויס, כדי ליצור תנאים להתפתחות אזרחית.



ראש הממשלה בן-גוריון קבע כי "לישראל לא יתכן קרב אחרון"
(צילום: במחנה, באדיבות ארכיון צה"ל במשרד הביטחון).

עלפי התפיסה שביקשו לנסח במל"ל (ליש, 2015) – בשגרה, ישראל מנסה להאריך כמה שניתן (לא בכל מחיר) את השגרה ולשמור את רמת האלימות כנגדה על רמה מקובלת. ישראל מנצלת את תקופת השגרה כדי להתפתח אזרחית, להתכונן למלחמה ופועלת כדי לשמור על רמת אלימות מקובלת. במידה ונוצר איום בלתי קביל, או שרמת האלימות חורגת ממה שיכולה ישראל לספוג – ישראל יוצאת למלחמה שתכליתה עיצוב תקופת שגרה טובה יותר להמשך. תקופת השגרה איננה תקופת רגיעה. נהפוך הוא. בדרך כלל תקופות השגרה כוללות אלימות בגבולות ובפנים. השגרה כוללת מאמצים צבאיים רציפים ולעיתים סיוזיפיים. מאמץ הגנתי שתפקידו שמירה על הגבול ועל רמת אלימות מקובלת. מאמץ התקפי, שחלקו נגזר מהמאמץ ההגנתי, כמו לדוגמה, סיכול חוליית שיגור בקרבת הגבול. ישנו גם מאמץ התקפי שתכליתו מניעת התעצמות וסיכול של איומים, בשנים האחרונות חלק מהמאמץ הזה נקרא מב"ם. לפעילויות ההתקפיות יש גם תועלת עקיפה מבחינת ההרתעה שהן מייצרות. לעיתים, אם האיום הפוטנציאלי על ישראל גדול דיו, ישראל תיזום פעולת סיכול אלימה, גם במחיר התדרדרות למלחמה. זאת הייתה תפיסת הביטחון של ישראל בשגרה.

עד מלחמת לבנון השנייה התוצאה של הגישה הזאת הייתה גבול פעיל מבחינת פעילות טרור ותקיפה בגבול הצפון. בעקבות מלחמת לבנון השנייה, פחתו מאוד הפעילויות בגבול. ועדיין, ללא הסכם שלום פורמאלי, השגרה בצפון ובעוטף עזה כללה גם איומים ביטחוניים וגם חילופי אש מדי פעם. התיאור הזה מחייב בירור של המושג – רמת אלימות מקובלת, מקובלת על מי. מאחר ומדובר

במדינה דמוקרטית הרי שההחלטה אם רמת האלימות מקובלת או לא (ואז נדרשת מלחמה או מהלך מדיני) נתונה לדרג המדיני. מציאות ה"טפטופים" בעוטף עזה היא תולדה של החלטה של הדרג המדיני שרמת ה"טפטוף" מקובלת. מקובלת לא מהבחינה שהממשלה מעוניינת ברמת אלימות שכזאת, כמובן שהיא לא. אלא שהדרג המדיני מעדיף את הרמה הזאת על פני החלופה – לצאת למבצע, למלחמה או להגיע להסדר מדיני. הדוגמה אולי המרשימה ביותר למנגנון הזה היו בלוני התבערה. המציאות של שריפות בעוטף עזה הפכה לשגרה בשנים 2018-2022 (מרכז למודיעין ולטרור, 2020). התופעה כמעט שנפסקה לחלוטין ב-2022 בין אם עקב שינוי מדיניות התגובה של ממשלת בנט/לפיד או בעקבות מבצע שומר חומות.

עלפי תפיסת הביטחון הנגלית (ליש, 2015) אל מול רמת האלימות ה"מקובלת" אפשר להעמיד את ההישגים בהתפתחות האזרחית של ישראל באותן תקופות, לדוגמה, הגידול באוכלוסיית העוטף (פדן ואלרן, 2016), או פריחת התיירות בגבול הצפון.

אם האלימות כבר אינה מקובלת, או כשאויבי ישראל פותחים בעצמם במלחמה, ישראל מגייסת את רוב עוצמתה הצבאית (לפחות חלקים גדולים ממנה) ויוצאת למלחמה (או למבצע צבאי גדול). עלפי הגישה הקלאסית של ברגוריון המלחמה צריכה להיות קצרה, בשטח האויב ולהגיע להכרעה. אולם לא כל המלחמות היו כאלה. מלחמת השחרור לא הייתה קצרה, גם לא הסתיימה בהכרעה. ואפילו מייד אחרי מלחמת ששת הימים, המצרים שהוכרעו צבאית בסיני, חידשו את האש אחרי ימים ספורים (תמרי, 2020, עמ' 42-54). במבצע סיני הוכרעו המצרים בסיני אבל ישראל נאלצה לסגת מייד בסימו.

אני מציע פירוש מעט שונה לרגל ה"הכרעה" של ברגוריון. ברגוריון הבין שישראל קטנה מכדי לתמוך בגיוס ארוך של צבא המילואים (שבראשית המדינה היווה אחוז משמעותי מהמשק הכלכלי). נוסף על כך, ברגוריון לא סמך על מנגנון בינלאומי שיסיים את מלחמות ישראל ולכן טבע את המונח 'הכרעה' כמנגנון סיום שעיקרו פעולה צבאית ישראלית. לברגוריון היה ברור שאין הכוונה הכרעה שאחריה לא תהיינה יותר מלחמות כי הוא עצמו קבע – "לשלא לא יתכן קרב אחרון" (ברגוריון, 1971). כלומר הכרעה בהקשר האופרטיבי של המלחמה הנוכחית. מכיוון שכך, ניתן להבין שתכלית המלחמה בישראל היא לסיים את הסבב הנוכחי ולהכין תנאים לשגרה שאחריה, מתוך הבנה שאין לצפות שזאת תהיה המלחמה האחרונה. הדבר היחיד שיכול לשנות את הדינמיקה של הסבבים הוא שינוי באסטרטגיה של האויב שיעבור מהתנגדות לישראל לקבלה שלה – שלום. כפי שקרה עם מצרים ועם ירדן.

שני מרכיבים אלה של תפיסת הביטחון – השגרה הלא שקטה, והמלחמה הקצרה שמסתיימת בהכרעה אופרטיבית אבל רק מכינה את השגרה הבאה – עומדים בלב הביקורת על תפיסת הביטחון בעקבות ה-7.10. מעבר לביקורת אנחנו חוזים בפועל במלחמה שונה מאוד מהמלחמות שאליו התרגלנו בעבר. מלחמה ארוכה, שלפחות על פי יעדיה המוצהרים מקווה להגיע להישג צבאי שמשמעותו חיסול לתמיד של האיום הצבאי – הנה לנו קרב אחרון! ננסה לבחון האם הביקורת על התפיסה הקלאסית מוצדקת, והאם התפיסה הנגלית מאופן ניהול מלחמת חרבות ברזל מתאימה לישראל או לפחות אפשרית.

מאז הסכמי אוסלו, וביתר שאת מאז ההתנתקות, ישראל אפשרה בפועל לחמאס להתעצם בעזה. להתעצמות הזאת היו מאפיינים שונים לאורך השנים אולם חשוב לזכור שירי הקסאמים מעזה לשדרות החל ב-2001 (מרכז המידע למודיעין ולטרור, 2007), שנים לפני ההתנתקות. בהמשך התעצם חמאס גם ביכולת הרקטית, גם באמצעים נוספים ובעיקר במנהור שהלך והתפתח. כיום מאשימים את "מדיניות ההכלה" כזאת שאחראית להתעצמות חמאס (ענבר ובכר, 2024, עמ' 43-58). האם ישראל יכולה למנוע מאויביה להתעצם? ישראל פעלה לאורך כל שנותיה נגד מאמצי התעצמות של אויביה. לעיתים עד כדי יציאה למלחמה (לדוגמה, תפקידה של עסקת הנשק הגדולה של מצרים עם צ'כוסלובקיה לפני מבצע קדש), ולרוב בסדרת פעולות אלימות שפגעו במאמצים אלה. התוצאה הסופית הייתה תמיד אחת – האויב ממשיך להתעצם. אם כי ייתכן שקצב ההתעצמות משתנה. אפילו הצלחה יוצאת דופן כמו הפצצת הכור העיראקי לא עצרה את סאדם חוסיין מלנסות ולקדם תוכנית גרעין (שדות, 2013, עמ' 40-46). למרות המסר מרפה הידיים שיש בהבנה שישראל לא יכולה למנוע לחלוטין מאויביה להתעצם, המסקנה הזאת חייבת להיות טריוויאלית מתוך ההכרה בכך שישראל קטנה מדי ולא יכולה לכפות בכוח על אויביה את סיום העימות. זה הבסיס של תפיסת הביטחון הקלאסית.

מקרה בוחן מעניין הוא ניסיונות ההתעצמות של טרור פלסטיני באיו"ש. מקובל לטעון שאחרי מבצע "חומת מגן" ישראל עצרה את הטרור הזה. האמת שונה – הטרור נמשך בעוצמה הולכת ופוחתת עוד שנה וחצי עד שהיה חודש שלם ללא אירוע ביטחוני באיו"ש (ענבר ושמיר, 2013). ובהמשך "חומת מגן", החליף אבו מאזן את ערפאת ושינה את המדיניות של הרשות הפלסטינית כלפי הטרור, וכן הקמת גדר ההפרדה מצד ישראל. ולמרות ההישגים המרשימים מאוד בהפחתת האלימות והתעצמות הטרור באיו"ש, עד היום ישנם תאי טרור באיו"ש ולצערנו גם פיגועים. ובפועל ישראל שולטת בשטחי איו"ש. כלומר אפילו בשטחים שבשליטתנו אין ביכולתנו למנוע לחלוטין מהצד השני להתעצם. לא כל שכן כשאנחנו לא שולטים בשטח.

מכאן שעצם התעצמות חמאס הייתה צפויה והייתה "בהתאם" לתפיסת הביטחון. השאלה שיש לשאול היא האם היינו צריכים לפעול בנחישות יתר כדי להקשות על ההתעצמות הזאת. ועוד יותר האם היו בה מרכיבים שאסור היה לנו לקבל בכלל, כדוגמת כור גרעיני בסוריה או בעיראק.

כדי לבחון את השאלה הזאת נציע שני מבחנים:

1. האם במתקפת 7.10 עשה חמאס שימוש בכלי צבאי של ישראל לא היה מענה כלפיו.
2. האם התעצמות חמאס יצרה מאזן אימה כזה שמנע מישראל לפעול כנגד חמאס.

מתקפת חמאס ניצלה קודם כול טעות בהערכה ובהיערכות של צה"ל (ליבמן, 2025). צה"ל לא נערך לתרחיש של מתקפה רבתית, כמו גם שלא העריך שמתקפה כזאת צפויה. וזאת למרות שתוכניות הפעולה האלה היו בידי המודיעין. אולם, כפי שראינו גם ב־1973, יש פער, לפעמים בלתי נסבל, בין הידיעה להפנמה. כמו שבידי צה"ל היו תוכניות המלחמה של מצרים והוא לא נערך נכון נגדן (בר יוסף, 2001), כך גם לא נעשה שימוש במידע על תוכנית "חומות יריחו" של חמאס (כפי שהתפרסם בתקשורת מתחקיר שבי"כ למלחמה). אבל, אם צה"ל היה מנסה להיערך למתקפה רבתית, ואפילו לא עלפי מודיעין מדויק, אלא רק היערכות למקרה שכזה – האם היו מגיעים בצה"ל למסקנה שאין ביכולתנו לתת מענה וצריך להמליץ לדרג המדיני לפתוח במלחמת מנע?

אין ביכולתי לקבוע חד־משמעית שצה"ל יכול היה להיערך לתת מענה למתקפת פתע שכזאת, אבל לפחות בהקשר של חיל האוויר אני משוכנע שהכנת מתווה תגובה מיידית לפריצת הגבול היה מאפשר פעולה אפקטיבית הרבה יותר של חיל האוויר בשעות הראשונות של האירוע. כדוגמה, אפשר לקחת את היערכות חיל האוויר למידע, שבהמשך התגלה כשקרי, שהעביר יהודה גיל, איש המוסד (דבורי, 2010) ובעקבותיו נערך חיל האוויר עם תוכניות תגובה מיידיות לחדירה סורית מסיבית. כמו כן אין חולק שהיערכות הגנתית נכונה של מחנות הקבע (מוצבים) במרחב ואולי גם עיבוי כוחות בשגרה היה משנה את התמונה מקצה לקצה.

תוצאות המתקפה ב־7.10 הן איומות ונוראות. מבחינה צבאית, אוגדת עזה הוכרעה באותו יום, אין חולק. אבל השטח לא נכבש. לחמאס לא היו מספיק כוחות וציוד כדי להחזיק בשטח. בפועל צה"ל חזר והשתלט על השטח עוד באותו יום, וטיהר אותו תוך שלושה ימים. כך לא נראה איום קיומי, וכך גם לא נראה איום שאין לו מענה.

בבחינה היפותטית, אם היה צה"ל מודע לאיום – ניתן היה להיערך למנוע תקיפה כזאת במתקפה רבתית, גם בלי חיסול מלא של חמאס כתנאי מקדים. העובדה שצה"ל הצליח שלושה שבועות לאחר אותו יום נורא, להיכנס ולהכריע את מערכי חמאס מעל ומתחת לקרקע מעידים כנראה שגם איום המנהרות לא היה איום שאין לו מענה.

האם התעצמות חמאס יצרה מאזן אימה שמנע מישראל לפעול כנגדו? על אף שצה"ל הגביל את עצמו לתגובה כנגד הג'יהאד הפלסטיני במבצע "מגן וחוץ" (19-23 במאי 2023) (מרכז המידע למודיעין ולטרור, 2023), הרי שרק שנה קודם לכן הייתה פעולה משמעותית כנגד חמאס במסגרת מבצע "שומר חומות". ישראל בוודאי העדיפה שקט בעזה על פני מבצע צבאי גדול, אבל קשה להגיד שהורתעה מפניו או שלא הייתה ערוכה אליו.

אפשר כמובן לבחון ולבקר את מדיניות ישראל לגבי חמאס בשנים שקדמו ל־7.10. מדיניות שקנתה שקט במזוודות דולרים, והעדיפה את חיוק חמאס על פני הרחבת שיתוף הפעולה עם הרשות הפלסטינאית. מדיניות שהעדיפה רמת אלימות מקובלת בעוטף על פני הצורך לבצע מבצע גדול בעזה. אולם אין ספק שישראל הייתה יכולה גם להתנהל באופן אחר. אופן שהיה מקשה על התעצמות חמאס (אם כי כמובן לא מבטל אותה) ולבטח ניתן היה להיערך טוב יותר לתת מענה הגנתי גם לתרחיש של הפתעה.

מכאן אני מסיק שישראל יכלה לתת מענה ביטחוני מספק לאיום מעזה גם במסגרת תפיסת הביטחון שהייתה קיימת בפועל עד 2023, אם כי סביר שהייתה צריכה להיות מדיניות אחרת של הפעלת הכוח ושל היערכות במסגרת התפיסה הקיימת. כלומר שמבחינת תקופת השגרה, אירועי ה-7.10 אינם מחייבים החלפת תפיסת הביטחון, רק מצביעים על טעות ביישום שלה בשגרה.

ומה לגבי ניהול המלחמה?

כבר ביציאה למלחמה הכריז הרמטכ"ל שזאת הולכת להיות מלחמה ארוכה. צה"ל לא הזדרז להתחיל במהלך הקרקעי והתכונן אליו 3 שבועות שבהן העורף כבר נמצא תחת אש, הן מעזה והן מלבנון. לא רק זאת, אלא שכצעד מקדים פינתה ישראל את תושבי גבול הצפון מבתייהם, ומאחר שחזבאללה קשר בין הזירות, ברור היה שההמתנה בדרום מאריכה את הפינוי בצפון. אבל המתנה זאת הייתה רק קדימון לניהול המאמץ הקרקעי בעזה בשנה שלאחר מכן. במלחמת חרבות ברזל צה"ל לבטח לא פעל על-פי תפיסת ביטחון שכיוונה למלחמה קצרה ומכריעה. גם בלי להידרש לשאלת ההגדרה של הכרעה, ברור שהמהלך הצה"לי שהחל עם הכניסה הקרקעית לרצועת עזה, וכיוון רק לחלק הצפוני של הרצועה לא היה מהלך מכריע ולבטח שלא תוכנן להיות קצר. מבקרי תפיסת הביטחון הקלאסית טוענים, בן היתר, שהניסיון להגיע לסיום מהיר של המלחמה גרם לישראל להתפשר על הישגים מצומצמים למלחמה (סיבוני במספר ראיונות לתקשורת), ושהסרת מגבלת הזמן מהמלחמה תאפשר להשיג הישגים מוחלטים (וינר וסיבוני, 2025).

בדיעבד קשה להגדיר מה ניסה צה"ל להשיג בעזה ב-21 החודשים שחלפו מאז ה-7.10. אין ספק שצה"ל פגע קשה מאוד בחמאס, בתשתיותיו מעל ומתחת לקרקע, כמו גם ברוב התשתיות והמבנים האזרחיים בעזה ששימשו כסות לפעילות חמאס. כך נהרגו רוב מפקדי הארגון ונשברה שרשרת הפיקוד שלו – ועדין נשאלת השאלה מה מנסה צה"ל להשיג, ואיך ההישגים האלה מקרבים אותו להשגת תכלית המלחמה. קשה לחלוק שמתקפה רק בצפון רצועת עזה לא הייתה אמורה לפרק את חמאס בדרום הרצועה. כך גם המתקפה באזור חאן יונס לא יכלה להשפיע על אזור רפיח. אבל גם עתה לא ברור איך הפגיעה השיטתית בשטחי הרצועה מקרבת את השגת היעד של שחרור חטופים או של פירוק ארגון חמאס.

כותבים וחוקרים רבים מתייחסים לשאלת ההכרעה. האם וכיצד ניתן להכריע ארגון כמו חמאס (פרל, 2025). לטעמי המושג הכרעה פוגע בדיון הביטחוני בצה"ל (ברק, 2021, עמ' 17-29). כדי לברר את השאלה צריך להסכים קודם כול על הגדרה אפקטיבית להכרעה. אבל ההגדרה משתנה ממקרה למקרה ולכן חשוב יותר להגדיר מה מנסים להשיג. הרי לא מנסים לעמוד בהגדרה אקדמאית כזאת או אחרת. השאלה לשם מה ההכרעה קודמת לשאלה מהי ההכרעה. כאמור לדעתי, בן-גוריון השתמש במושג כדי לציין שהמהלך הצבאי הישראלי צריך לאפשר לסיים את המלחמה גם ללא סיוע בינלאומי שעליו הוא לא סמך. אותו בן-גוריון ידע שאין בידי ישראל יכולת להכריע את אויביה בקרב אחרון – כלומר תמיד מדובר בהכרעה צבאית ממוקדת וזמנית. אשר על כן, אין צורך לשאול האם ניתן להכריע את חמאס, אלא יש לברר במקום זאת מה תכלית המהלך הצבאי ולשאול האם ניתן להשיג את התכלית הזאת.

לדוגמה, המלחמה הארוכה שהתפתחה בצפון התמשכה לאורך כמעט שנה בעצימות נמוכה יחסית, הגם שתושבי הצפון כבר פונו מבתייהם. רק בעקבות נפילת רקטה במגרש משחקים במגידל שמש והרג 12 ילדים, החלה ישראל להסלים את פעולותיה נגד חזבאללה. גם אז ללא החלטה לפעול בלבנון עד שישראל נאלצה להשתמש בכלי ה"פיגורים" של המוסד שעמד להיחשף. רק אז הוחלט לצאת למבצע "חצי הצפון". המבצע כלל "מכת פתיחה" (כאמור אחרי כמעט שנה של מלחמה), מתקפה רחבה של חיל האוויר נגד תשתיות רקטות של חזבאללה, חיסול מפקדים כולל נסראללה ואז מהלך קרקעי איטי ומוגבל בדרום לבנון. אגב, מהלך קרקעי בהיגיון של שחיקה, ולא בהיגיון של תמרון, היגיון של תמרון היה בפיגורים ואולי בסיכול נסראללה ומפקדיו.

התוצאה של המלחמה בלבנון הייתה בדיעבד מצוינת. חזבאללה הוכה קשות, איבד את נכסיו בדרום לבנון, איבד חלק גדול מיכולתו הצבאית ואת מעמדו בלבנון. בעת חתימת ההסכם להפסקת אש ב-26.11.2024 ניתן להגיד שחזבאללה הוכרע. הארגון לא יכול היה, ולבטח לא רצה, להמשיך ולהילחם בישראל. אולם האם הארגון הושמד? האם ההכרעה הזאת סופית ומבטיחה שחזבאללה לא ישתקם בעתיד. כרמז נאמר שעד היום צה"ל נאלץ לתקוף מדי פעם ניסיונות כאלה של חזבאללה להתאושש, להתעצם ולהתארגן, מה שיכול להעיד שהארגון לא חוסל. אבל המהלך הצבאי ששיאו היה מבצע

"חיצי הצפון" הכריע את הארגון בהקשר של השגת הפסקת הלחימה והכנת תקופת השגרה הנוכחית.

אפשר וצריך לשאול האם ישראל הייתה יכולה להשיג את אותו הישג מול חזבאללה בדרך יותר קוסט-אפקטיבית. מלחמת לבנון השלישית לא הייתה גם היא עלפי תפיסת הביטחון, שכן ארכה יותר משנה, במהלכה פונו תושבים רבים מבתיהם, וצה"ל הפעיל כוחות מילואים גדולים לאורך זמן. על כך בהמשך. אבל מבחינת שאלת ההכרעה – הנה דוגמה שהושגה הכרעה, מהסוג של תפיסת הביטחון הקלאסית.

גם מלחמת 12 הימים עם איראן הסתיימה ללא השמדת איראן, כנראה שאפילו ללא השמדת כל תוכנית הגרעין ולבטח ללא השמדה של היכולת הטילית של איראן. אבל ישראל הצליחה ליצור תנאים שאפשרו הפסקת הלחימה ואולי אף הכינו תהליך שיקשה על איראן לשוב לסורה (זאת עוד צריך לראות). אבל אם חלק מהפגיעה באיראן הייתה במטרה לאפשר את סגירת הסבב הזה – היא הושגה.



כוח שריון של צה"ל בלחימה ברצועת עזה במלחמת "חרבות ברזל", (צילום: דובר צה"ל).

אז מה תכלית ה'הכרעה' בעזה?

אם התכלית הייתה לאפשר פעילות בעצימות גבוהה להריסת מנהרות ותשתיות טרור, אז חמאס הוכרע. חמאס אינו יכול וספק אם רוצה למנוע מצה"ל לפעול כיום ברצועה. אם התכלית הייתה לפרק את המבנה הפיקודי והארגוני של הארגון, אז חמאס הוכרע, לעת הזאת, שכן אין לו יכולת תפקוד כארגון מסודר. אבל, אם התכלית של המהלך הצבאי הייתה לכפות על חמאס שחרור ללא תנאי של החטופים, או הסכמה של הנהגת הארגון לצאת לגלות, אזי לא השגנו הכרעה. צה"ל פועל בעזה שנה ותשעה חודשים במטרה להשיג את יעדי המלחמה שהגדיר הדרג המדיני (כהן, 2023; שמיר, 2024):

1. מיטוט שלטון חמאס ופירוק יכולתו הצבאית.
2. הסרת איום הטרור מרצועת עזה על ישראל.
3. מאמץ מרבי לפתרון סוגיית החטופים.
4. הגנה על גבולות המדינה ואזרחיה.

את היעד של פרוק יכולותיו הצבאיות של חמאס צה"ל השיג מזמן. כאמור לא ניתן להשיג יעד זה באופן מוחלט, ומה שהושג מספק לעת עתה. לעומת זאת קשה לתאר באופן צבאי את מיטוט השלטון. בעזה לא פועלים כיום מוסדות שלטון של חמאס וגם אין לו כל פעילות פורמאלית בשטח. אבל יש לו עדיין שרשרת פיקוד, יש מקבלי החלטות ויש גם פעילים שמבצעים חלק מההחלטות האלה. איך ניתן למנוע מצב שבו מישהו בעזה חושב שהוא שלטון חמאס ויש גם פעילים שסרים למרותו – לא נראה שיש דרך להשיג זאת בכלל ובפרט בפעולה צבאית. יותר מכך, כל עוד יש חטופים ברצועה, המשמעות של "שלטון" מקבלת פן מוחשי. מי שמחזיק בחטופים יכול לטעון שהוא שולט. כך, גם לא ניתן להסיר את איום הטרור באופן מוחלט משום מקום. הוא קיים אפילו בשטחים שנמצאים בשליטה מלאה של ישראל. הדבר דומה לניסיון למגר פשיעה. היעד הזה קיצוני ואינו בר

השגה. לעומת זאת, אם מגדירים יעד פחות שאפתני, כמו לדוגמה, למנוע איום בסגנון מתקפת ה' 7.10, הרי שיעד זה הושג מזמן, וכפי שניתחנו למעלה, ניתן כנראה להיערך כך שמתקפה כזאת לא תצליח בפעם הבאה.

לגבי היעד של שחרור חטופים. נראה שצה"ל ומערכת הביטחון מיצו את האפשרות לחלץ חטופים חיים בכוח. רמת החשש של השומרים על החטופים תוביל בסיכוי גבוה מדי למותם בניסיון שכזה ולכן מהבחינה הישירה היעד של מאמץ מרבי הושג. בהקשר הכולל, אם תכלית הפעולה הצבאית היה ליצור לחץ על חמאס כך שיסכים לעסקה בתנאים נוחים לישראל, יש ספק גדול האם ניתן להשיג לחץ כבד יותר. לעת עתה הלחץ הכבד שהופעל על חמאס לא יצר תנאים לעסקה שתהיה מקובלת על ישראל. נראה שבהקשר החטופים לא הכרענו וספק אם ניתן להכריע את חמאס.

מכאן שלמרות ההישגים הצבאיים המשמעותיים של צה"ל בעזה, צה"ל לא התקרב להשגת יעדים שמראש נראים בלתי ניתנים להשגה מבחינה צבאית. המשך המלחמה אינו מקרב את השגת היעדים האלה. לעומת זאת יעדים צנועים יותר ובני השגה הושגו מזמן. מי שטוען שישראל נמנעה בעבר מלהשיג הישגים מוחלטים והסתפקה במלחמות קצרות והכרעה ממוקדת, הרי שהניסיון של צה"ל בשנתיים האחרונות בעזה, לא משכנע שניתן להשיג הישגים מוחלטים. להפך, המצב הקשה בעזה, וריבוי ההישגים האופרטיביים עדיין ללא השגת היעדים המוחלטים, מעמידים את הגישה בספק.

מהסתכלות על שלוש זירות שהגיעו במלחמה הנוכחית לרמת עצימות גבוהה, שתיים הסתיימו ב'הכרעה' עלפי תפיסת הביטחון הקלאסית, ללא השמדת האויב. דווקא בזירה הקרובה והקטנה ביותר עם האויב החלש ביותר, צה"ל לא השיג את יעדיו. כמובן ששלוש דוגמאות אינן הוכחה לעיקרון אבל אפשר לתמוה שמא הגדרת יעדים שאפתניים מדי וניסיון להגיע להכרעה מוחלטת אינם מעשיים. ובהקשר של תפיסת ביטחון חלופית, הדוגמה של עזה אינה מעודדת את הגישה המוחלטת.

מעבר לשאלת ההכרעה צריך לברר גם את סוגיית המלחמה הארוכה. כאמור צה"ל שב ומצהיר על "שנת לחימה" וקובע שפנינו למלחמה ארוכה. הנ"ל בניגוד גמור לתפיסת הביטחון, אם כי בסנכרון מלא עם הדרג המדיני. למה בעצם ברגוריון קבע "מלחמה קצרה"? במלחמת השחרור הכוח הלוחם היווה חלק משמעותי מהיישוב הצעיר שכלל 600,000 אנשים בלבד. אפילו תקופת ההמתנה לפני מלחמת ששת הימים ומאוחר יותר מלחמת יום הכיפורים, הכבידו על המשק היצרני מבחינת גיוס המילואים. המשק הישראלי לא יכול היה, כך נראה אז, לשאת מלחמה ארוכה של חודשים ושנים, ומכאן הציווי למלחמה קצרה.

מאז קטן מאוד צבא המילואים. חלקו באוכלוסייה ירד וצה"ל היה במגמה של שחרור רחב ומוקדם של חיילים ממילואים. המדיניות הזאת השתנתה מאז ה'7.10. רבים מאנשי המילואים ששחררו, חזרו בדרך כלל מיוזמתם לשירות פעיל. עדיין ההשפעה של הגיוס הממושך למילואים היא יותר אישית מאשר משקית. אבל הנטל על המשק אינו מבוטל (קנת פורטל, 2024). לנטל המילואים מצטרף הנטל הכלכלי שנובע מפנימי מסיבי של תושבים מבתיים ומפגיעה פיזית בתשתיות אזרחיות. האם צריכה ישראל לשקול את השיקול של נטל כלכלי בעת ניהול מלחמה (ארגוב, 2024)? איך עומדת שאלת המחיר הכלכלי ביחס לשאלת ההישגים הצבאיים ומי בכלל אמור לשקול את השיקול הזה?

מי צריך לשקול את השיקול של העומס על אנשי המילואים כמו גם על כוחות הסדיר. האם צה"ל אחראי על שימור הגייסות או שהוא רק צרכן של סד"כ ושל נשק? מי בממשק הפוליטי-צבאי צריך לייצג את אנשי המילואים ולדאוג למצב הגייסות? בהקבלה, האם צה"ל אחראי על משק הנשק והחלפים שהוא מפעיל או שהוא משאיר את הנושא לניהול של הדרג המדיני? האם ייתכן מצב שבו צה"ל יגיע להשבתה של הכוח הלוחם מחוסר בחלפים עקב התמשכות המלחמה ויפנה אצבע מאשימה לדרג המדיני שדרש ממנו פעולה ארוכה ממה שאפשרי מבחינה לוגיסטית? האם ייתכן שהדרג המדיני במדינה דמוקרטית ינחה את חיל האוויר לטוס לתקיפה מעבר לטווח האפקטיבי של המטוסים?

דוגמה מעניינת לממשק הזה אירעה בשנת 2014. בשנה זאת קוצץ תקציב הביטחון וצה"ל נאלץ לתכנן תוכנית עבודה שכללה הפסקת אימונים באפריל. הרמטכ"ל אז – רא"ל בני גנץ, התריע בפני הדרג המדיני שזאת משמעות קיצוץ התקציב. הממשלה לא אישרה את תוכנית העבודה של צה"ל אבל גם לא הוסיפה לו תקציב. האם הרמטכ"ל צריך להסתפק בהתרעה על פגיעה במוכנות? או שיש לו אחריות על המצב שנוצר. אגב, המשבר במוכנות "נפתר" בעקבות פריצת מלחמת "צוק איתן" (אבן, 2015).

אבל נראה שבמלחמה הנוכחית צה"ל לא רק שחרג מהעיקרון של מלחמה קצרה. נראה שצה"ל בכלל זנח את מושג הזמן במלחמה. מעבר לקביעה שצפויה מלחמה ארוכה, צה"ל, כך נראה, פטר את עצמו מתכנון מסגרת זמנים ובהכרח גם ממסגרת משאבים למלחמה.

מול תפיסת הביטחון שכיוונה למלחמה קצרה, צה"ל נדרש אמנם לנושא של "כלכלת חימושים" אבל מתוך ניהול של המשק לצורך השגת ההישג. כבר בתחילת המלחמה בעזה ויתר צה"ל על מסגרת הזמן בתכנון המלחמה. הרמטכ"ל הלוי תבע מושג "דינאמי מתפתח" (פינקל, 2025) כדי לתאר את התכנון האסטרטגי של המלחמה. צה"ל תכנן את המהלכים הבאים של המלחמה, בלי לתכנן או לבחון איך הם מגיעים להשגת ההישג ומכאן שגם בלי מסגרת זמנים ומשאבים ברורה. אפשר להשתכנע בכך אם בוחנים את חלקו הראשון של המבצע שתוכנן רק לחלק הצפוני של רצועת עזה, דבר שלבטח לא יכול היה להשיג את יעדי המלחמה. אבל גם השלב של המתקפה בחאן יונס לא יכול היה להכריע את חמאס ברפיח. כך שגם אם השלב הזה היה מוגדר מבחינת סד זמנים וסד"כ לא ברור מה הייתה תוכנית הזמנים למהלך הכולל.

האם קיימת תפיסת ביטחון שבה אין מסגרת זמנים ומשאבים למלחמה? האם יש בכך היגיון אסטרטגי? (על כך גם אצל שלח ופרל, 2025, עמ' 47-58) מול הטענה שהמלחמה מתנהלת ללא מסגרת זמנים מתקבלת לא פעם טענה שאומרת שאם היינו מסיימים את המלחמה מוקדם יותר, לא הינו משיגים חלק מההישגים של המלחמה, כמו לדוגמה, הפגיעה בסינוואר ואפילו פירוק חזבאללה.

התשובה הזאת הגיונית רק במסגרת של מלחמה ללא מסגרת זמן וחומר. במלחמה שמנסה לתחום את הזמן ואת החומר ביחס להישגים, מחויבים לתכנן תוכנית שתגיע להישגים הנדרשים מוקדם יותר, או לחילופין תגדיר יעדים בני השגה. ללא מסגרת זמנים, ככל שהמלחמה נמשכת גדל הסיכוי להשיג הישגים, ועצירה מוקדמת בהכרח תשאיר אותנו עם פחות הישגים. מה שמוביל מייד לשאלת המחירים.

מעבר למחיר לגייסות שהוא עניין צבאי שחייב להיות באחריות הצבא, המחירים שאינם צבאיים, כמו בפגיעה ישירה ועקיפה במשק, אינם במגרש הצבאי. לא ברור אם צה"ל בכלל מודד אותם, לא כל שכן מתייחס אליהם. הדוגמה הבולטת ביותר היא בנוק מרקטות ומטילים. המדד העיקרי של צה"ל מעבר לתשומות היירוט ולאחוזי ההצלחה, הוא נפגעים בנפש. זהו כמובן מדד חשוב מאוד. אבל מה לגבי מדדים של נזק למבנים, ואפילו נזק לתשתיות. האם צה"ל מודד את אחוזי השמיות של משק התזקינים לאורך המלחמה, כך שפגיעה בבז"ן תיספר אצלו בכף חובה כלשהי? האם צה"ל מעריך את רמת הכשירות המדעית של ישראל בעקבות הפגיעה במכון ויצמן?

מלחמה בחוג פתוח, ללא מסגרת זמנים, בלי דין וחשבון לשחיקת הצבא, בלי מסגרת חומרית ובלי מדדים למחיר הכללי יכולה כביכול רק להשיג הישגים ולעולם לא להגיע להישג הנדרש. האם זאת דרך אפקטיבית לנהל מלחמה?

המסקנה שעולה מהניתוח כאן היא שלא נראה הגיוני לנהל מלחמה ארוכה, הן בשל מחיריה לצה"ל ישירות ולמדינה בכלל ובמיוחד לאור הסיכוי שנראה קלוש להשיג "ניצחון מוחלט" שלאחריו אין יותר איומים ביטחוניים. כלומר לא נכון לשנות את תפיסת הביטחון לגבי ניהול מלחמות. השאלה החשובה – מה הגורמים שהביאו הן את המערכת הצבאית והן את המערכת הפוליטית לבחור בניהול מלחמה מתמשכת, ולהציג יעדים שאפתניים עד כדי בלתי אפשריים למלחמה, חורגת ממסגרת המאמר הזה, אולם יש חשיבות גדולה בברור שלה.

כדי לא להישאר רק בשלילת הקיים אבחן איך אמורה להתנהל המלחמה בעזה עלפי תפיסת הביטחון הקלאסית, מכאן וקדימה. עלפי תפיסת הביטחון הזאת, המקסימום שניתן להשיג בעזה כבר הושג – פגיעה קשה מאוד בחמאס, צבאית ומדינית. כמו כן כבר ברור מנגנון הסיום וגם ברורות מגבלותיו. ישראל חייבת להגיע להסכם הפסקת מלחמה שכולל החזרת החטופים והתנייבות על קווי הגנה שימנעו איום ישיר על יישובי העוטף. זאת בהתבסס על מרחב אבטחה שכולל מכשול, גידור ואולי מיקוש בשטח מספק בתוך הרצועה – קרי עיצוב השגרה שלאחר המלחמה. לאחר ההתנייבות, הפסקת המלחמה וחזרת החטופים, תוכל ישראל להמשיך את הלחץ על חמאס כך שיבחר להתפרק ולעזוב את השטח, או שלחלופין תמנע ממנו את יכולת השיקום על כל המשתמע מכך לאוכלוסייה האזרחית. היה ויזהו בצה"ל שחמאס מנסה לשקם את יכולותיו הצבאית תוכל ישראל, כפי שעשתה לאורך רוב שנותיה, לפעול ברצועה כנגד הפעילות הזאת. אבל פעולה זאת תהיה כבר חפה מהצורך להתייחס למגבלות עקב הימצאות חטופים בשטח – ע"פ תפיסת הביטחון לתקופות השגרה.

סיכום

לשאלת תפיסת הביטחון. לדעתי, מתקפת ה-7.10 נבעה מיישום שגוי של תפיסת הביטחון ולא מפער מובנה שאינו מאפשר לה לתת מענה ביטחוני לאתגרים שבפניהם עומדת ישראל, ובוודאי שלא מעזה. כך גם לא נראה שיש יתרון במימוש מלחמה ארוכה ללא מסגרת זמן וחומר במקום התפיסה של מלחמה קצרה ומוגבלת בהישגיה. ניסיון להשיג יותר מכפי שניתן – ייכשל. אבל גרוע מכך, התמשכות של מלחמה ארוכה ללא צורך תפורר את צבא המילואים וצבא הסדיר ותשית על המשק מחירים בלתי אפשריים. אין לנהל מלחמות בחוג פתוח וכל מהלך צבאי צריך לקחת בחשבון גם את המחירים שבאים עימו ולא רק את ההישגים הצבאיים. ובעיקר, על המהלך הצבאי לשרת את ההישג המדיני ולוודא שהוא יכול להשיג את ההישג הדרוש.

באין גוף אחר אשר מתכנן את המלחמות מבחינה אסטרטגית, צה"ל הוא הגוף שחייב לייצג את האינטרס הלאומי, גם כשזה חורג מהפעילות הצבאית המיידית. קרי, צה"ל מחויב לשמירת כשירות מערך המילואים. בדיוק כמו שצה"ל לא ישחק את הכלים עד שיצאו מכשירות כך אל לו לשחק את הגייסות מעבר לאפשרי. צה"ל הוא שאחראי לדרוש מהדרג המדיני מסגרת זמן וחומר מעשית למלחמה, ולתכנן את המלחמה בהתאם. לחלופין, חובתו להציף את המצב במידה ואינו צפוי להשיג את ההישג הנדרש.

רשימת המקורות:

- אוגדה 98 (2015). **תפיסת ההפעלה – התמרון העמוק** (מסמך פנימי בצה"ל).
- אבן, שמואל (2015). "ההתנצחות על תקציב הביטחון בישראל". **המכון למחקרי ביטחון לאומי**.
- ארגוב, איל (1 בנובמבר 2024). "המחיר הכלכלי של המלחמה". הצד השלישי של המטבע, פודקאסט 13, **בנק ישראל**.
- ברגוריון, דוד (1971). **ייחוד וייעוד: דברים על ביטחון ישראל**. מערכות.
- בריוסף, אורי (2001). "הצופה שנרדם: הפתעת יום הכיפורים ומקורותיה". **דביר**.
- ברישאל, יצחק (2013). "תפיסת הביטחון של ישראל". **משרד הביטחון ומודן**.
- ברק, אור (2021). "מי'הכרעה' ליניצחון: התרת הבלבול בטרמינולוגיה הצבאית בישראל". **עדכן אסטרטגי**, כרך 24, גיליון 2, עמ' 17-29.
- דבורי, ניר (5 בינואר 2010). "סוכן המוסד שכמעט גרם למלחמה מדבר לראשונה". **מאקו**.
- וינר, ארז וסיבוני, גבריאל (4 במאי 2025). "עזה ודילמת שעון החול: הצורך בהכרעה מידית". **מכון ירושלים לאסטרטגיה ולביטחון**.
- כהן, גילי (16 באוקטובר 2023). "מיטוט שלטון חמאס ופתרון לסוגיית החטופים: מסמך מטרות המלחמה נחשף". **כאן 11**.
- ליבמן, אלי (יולי 2025). "מדוע כשלה ההרתעה ב-7 באוקטובר 2023?". **המכון למחקרי ביטחון לאומי**.
- ליש, גור (2015). "עיקרי תפיסת הביטחון של המל"ל לשגרה ולחירום". **עשתונות**, 10.
- מרכז המידע למודיעין ולטרור (2007). "איום הרקטות מרצועת עזה 2000-2007".
- מרכז המידע למודיעין ולטרור (2020). "שיגור בלוני נפץ לעבר ישראל".
- מרכז המידע למודיעין ולטרור (2023). "מבצע מגן וחץ ברצועת עזה – סיכום האירועים".
- ענבר, אפרים ובכרך, מנחם (יולי 2024). "הכלה, מרכיב מטריד בהתנהגות הביטחונית של ישראל". **בין הקטבים**, גיליון 41, עמ' 43-58.
- ענבר, אפרים ושמיר, איתן (1 בדצמבר 2013). "כיסוח דשא – האסטרטגיה של ישראל להתמודדות עם סכסוכים מתמשכים בלתי פתירים". **מרכז בגין-סאדאת**, עיונים בביטחון המזרח התיכון, 105.
- פדן, כרמית ואלרן, מאיר (יולי 2018). "ישובים ב'עוטף עזה' – מקרה בוחן לחוסן החברתי בישראל (2016-2006)". **המכון למחקרי ביטחון לאומי**.
- פינקל, מאיר (2025). "יזומה ופיקוד משימה מבוזר ופיקוד פרטני ריכוזי בלוחמת היבשה במלחמת חרבות ברזל". **בין הקטבים**, גיליון 48.
- פרל, גל (2025). "האם וכיצד ניתן להכריע טקטית בתמרון קרקעי צבאות טרור – מלחמת חרבות ברזל כמקרה בוחן". **בין הקטבים**, גיליון 48.
- קנת פורטל, רועי (2024). "שוק העבודה במלחמה: נטל המילואים על האוכלוסייה העובדת". **המכון הישראלי לדמוקרטיה**.
- שדות, אורי (ספטמבר 2013). "המערכה נגד אוסירק". **מערכות**, גיליון 450, עמ' 40-46.

- שלח, עפר ופרל, גל (מרץ 2025). "המשמעות של מלחמה בניגוד לתפיסה ולמשאבים". **בין הקטבים**, גיליון 43, עמ' 47-58.
- שמיר, איתן (2023). "אסטרטגיה מול חמאס: הכרח או אשליה?" **מרכז בגין-סאדאת**.
- שמיר, איתן (14 באוקטובר 2024). "המטרות האסטרטגיות והמדיניות של ישראל במלחמת חרבות ברזל". **מרכז בגין-סאדאת**, מבט מבס"א 314(2).
- תמרי, דב (ינואר 2020). "מלחמת ההתשה – שלוש מלחמות, סיפור אחד". **עדכן אסטרטגי**, כרך 23, גיליון 1, עמ' 42-54.